

foto's Harm Smeenge

1. Bodemprofiel van een wallichaam van het Celtic field/raatakkercomplex bij Mander. Het profiel is gemaakt met een profielsteker/humushapper, waardoor een soort verticale plag is gestoken. De aangelegde wal bevat een dunne humushoudende bovengrond (AE-horizont) op een mineraalrijk moeder materiaal (Bw-horizont). Hieronder ligt een oude akkerlaag (Apb-horizont) dat door latere wortels of mollen is verstoord. Deze akkerlaag dateert uit de ijzertijd of vroeg Romeinse tijd!
2. Impressie van een bewonings- en gebruikslandschap uit de ijzertijd. We zien een op basis van paalsporen gereconstrueerde huisplaats in Wekerom. Naast een boerderij, gelegen aan de rand van het Celtic field/raatakker complex, staat een spieker, waarin de oogstproducten beter tegen muizenvraat konden worden beschermd.

Historische ecologie, kansen voor aansluiting bij maatschappij en erfgoedzorg

Jachtkamer 10.30 - 11.15

Bij natuurbeheer gaat het vaak over technische zaken als habitattypen, uitbreidingsdoelstellingen en de huidige kwaliteit. Maar natuur en landschap komen niet 'uit de lucht vallen' en hebben onder culturele en natuurlijke invloeden een hele ontwikkeling doorgemaakt. Door breder naar de landschappelijke ontwikkeling te kijken, ontstaat inzicht over de lange termijnrelatie tussen mens en natuur. Het "studiegebied" zou meer een vertrekpunt voor de herstelmaatregelen moeten zijn, waardoor tevens wordt bijgedragen aan de identiteit. Hieronder volgt een drietal casussen uit historisch-ecologisch promotieonderzoek (RUG, Kenniscentrum Landschap) met praktijktoepassingen door de Bosgroepen.

> Sinds 1950 verandert het Nederlandse landschap drastisch door ontginning, schaalvergroting, intensivering en mechanisatie. Dat leidt echter nog steeds tot een uitputting van de biodiversiteit en daarmee de teloorgang van natuurlijke hulpbronnen. Een beleidsmatig antwoord op die achteruitgang was bijvoorbeeld het instellen van het Natuurnetwerk Nederland en de Kaderrichtlijn water. Hieruit is weliswaar succesvol bijgedragen aan de uitbreiding van natuur en waterberging, maar over het algemeen is tijdens de uitvoering weinig rekening gehouden met lokale verschillen in abiotische en culturele kenmerken. Hierdoor heeft een vervlakking van de identiteit plaatsgevonden. Het relatief nieuwe vakgebied van de historische ecologie beschikt inmiddels over technieken om natuur en natuurontwikkeling in een bredere maatschappelijke, historische en culturele context te zien. We bespreken hier twee voorbeelden waarbij deze werkwijze tot een nieuwe aanpak van een Natura 2000 heeft geleid.

Voorbeeld 1: Manderheide

Het doel was om binnen de Natura 2000-opgave in het deelgebied noordelijke Manderheide

zichtbare en onzichtbare archeologische- en cultuurhistorische waarden veilig te stellen en beter beleefbaar te maken. In samenwerking met Scholte-Lubberink (onderzoeks- en adviesbureau RAAP) is de landschapontwikkeling vanaf de prehistorie tot heden uitgewerkt, waarbij we diverse tijdlagen in het landschap hebben onderscheiden. Voor de prehistorie definieerden we een ritueel landschap van hunebed, grafheuvels, rituele allee's en urnenvelden. Hier tegenover stond een intensief prehistorisch bewonings- en gebruikslandschap, waarbij een groot en kleiner raatakker/Celtic field complex tastbare bewijzen leverden, maar vrijwel geheel in ontginningbos verscholen liggen. Het is treffend dat juist daar de bodem minder gedegradeerd is en heischraalgrasland voorkomt (figuur 1).

Uit nieuwe pollengegevens en dateringsonderzoek uit het veen bleken in de ijzertijd al hele open landschappen met door cultuur beïnvloede vegetaties te hebben bestaan (figuur 2). De bossen degradeerden ten dele door het intensieve landgebruik. In de Romeinse tijd (12 v.C. - 450 AD) raakte het gebied verlaten en keerde het bos terug. In de middeleeuwen geven schriftelijke

bronnen en grensbeschrijvingen blijk van oude gebruiksbossen die rond 1832 waren veranderd in een boomloos heidellandschap. De middeleeuwse boskernen zijn mede op basis van GIS-technieken gelokaliseerd. Het is treffend dat in deze thans heidebebossingen de beheerder van Landschap Overijssel oude bossoorten en zelfs oude strubben heeft gevonden. Het mooie is dat het goed aansluit op de Natura 2000-doelstellingen door alleen het ontginningbos op hydrologische inzijsgebieden en in de omgeving van prehistorische gebruikslandschappen om te vormen. De verdere ontwikkeling van de soortenarme ontginningbossen naar rijke loofbossen (linde, iep, hazelaar) past bij de oude boslocaties waar nog mineraalrijke holtpodzolgronden voorkomen. Een andere soortensamenstelling kan leiden tot herstel van de zuurbuffering en er kan een rijkere bosvegetatie ontstaan. Het voorkomen van nog 'wilde' kleinbladige lindes in een eeuwenoude boswal en pollen van bosbingelkruid (*Mercurialis perennis*) in dit gebied geeft blijk van rijke elementen in dit ogenschijnlijk arme landschap. De zichtbare archeologische- en cultuurhistorische relictten zijn benoemd en gewaardeerd, waardoor Landschap Overijssel keuzes voor hun inrichtings- en beheermaatregelen kan maken.

Voorbeeld 2: Heerlijkheid Beek

In opdracht van Stichting Geldersch Landschap en Kasteelen in samenwerking met Van Huissteden (VU) en Verstijnen, van Mullekom en Roelofs (Onderzoekscentrum B-ware) is er gewerkt aan herstel van bronmilieus op Heerlijkheid Beek bij Nijmegen. Aanvankelijk werd gedacht aan

vermesting van het bronmilieu, door teruggang van reuzenpaardestaart en verruiging met braam. Uit de verkenning door middel van debietmetingen, sedimentonderzoek en inventarisatie van oppervlakkige afstroming vanaf de stuwwal, bleek er sprake te zijn van een ernstige erosieproblematiek en degradatie van het veenpakket (figuur 3). Uit Romeinse artefacten en de morfologie van het dal is afgeleid dat het Kastanjedal een door mensen gegraven beek is. In 1756 was er in ieder geval al een (sprengen)beek aangelegd om de watermolen aan het eind van het Kastanjedal te kunnen voeden. In de 19de en 20ste eeuw werd het Kastanjedal ingericht als een soort "lustoord" voor welgestelden en werd het water benut voor de behandeling van TBC-patiënten. Oude foto's, schetsen en oral-history gaven blijk van diverse cascdestuwjes, slinger paadjes, houten bruggetjes en daardoor een stabiel ecosysteem (figuur 4). Deze zijn later in verval geraakt, waardoor een combinatie van terugschrijdende erosie, bronerosie en oppervlakkige afstroming over wegen en paden richting het dal heeft geleid tot geulvorming en insnijding van de bronmilieus. Deze cultuurhistorische inventarisatie bood houvast om natuur- en erfgoedzorg aan elkaar te verbinden en daarmee de erosieproblematiek te stoppen. Hierdoor zijn door de Bosgroep, in samenwerking met Gelders landschap en Kasteelen en diverse ervaringsdeskundigen herstelmaatregelen opgesteld.

Voorbeeld 3: Mosbeekdal

Tijdens de Beheerdersdag staan we stil bij de historisch-ecologische ontwikkeling van het Mosbeekdal vanaf de middeleeuwen tot heden.

Watermolens, oude routes en diverse ingrepen in het watersysteem hebben geleid tot diverse stabiliteits- en destabilisatietypen, die doorwerken in de huidige habitattypen. Door een combinatie van fysisch-geografisch onderzoek, pollen- en macrorestenonderzoek, dateringsonderzoek, vegetatiekundig onderzoek, oral history, archiefonderzoek, cartografisch onderzoek en bewerkingen in het Geografisch InformatieSysteem (GIS) hebben we een biografisch overzicht gemaakt. Het is een middel om de kloof tussen wetenschap en de maatschappij, maar ook de kloof tussen erfgoedzorg en natuurbeheer te overbruggen. Hierbij zijn het waterschap Vechtstromen en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de provincie Overijssel en Landschap Overijssel nauw betrokken. Afgelopen zomer zijn de herstelmaatregelen uitgevoerd.

Conclusie

Historisch ecologisch onderzoek was 'hot' gedurende de jaren negentig toen de natuurontwikkeling op gang kwam en men historische referentiebeelden als onderlegger wilde gebruiken. Terreinbeheerders ontdekten dat de integratie tussen historische-ecologie en landschapsecologie helpt bij de realisatie van actuele opgaven. Hierbij wordt het gehele landschap over een veel langere tijdsperiode met nieuwe technieken en kennis onderzocht. Door deze biografische benadering worden natuurbeheer en erfgoedzorg versterkt en begrijpen betrokkenen veel beter het nut en noodzaak van alle maatregelen.

Harm Smeenge, h.smeenge@bosgroepen.nl

foto Harm Smeenge

3. Kastanjedal bij Beek (Nijmegen). In de begin jaren twintig van de vorige eeuw lagen op circa 5 meter afstand cascdestuwjes, waar "voornamen" Nijmegenaren konden recreëren. Doordat deze later zijn verdwenen heeft sterke erosie van het veenpakket plaatsgevonden, waardoor soorten zoals slanke sleutelbloem, paarbladig goudveil en reuzenpaardestaart onder druk staan. De verdwenen cultuurhistorische elementen boden inspiratie om het erosieprobleem op te lossen en daarmee natuurbeheer en erfgoedzorg te verbinden.
4. Cascdestuwjes begin jaren twintig in het Kastanjedal. Het kletterende geluid van vallend water en de beleving via paadjes en bruggetjes bood een waar lustoord voor welgestelden en voorkwam erosie op deze steile stuwwalhelling.

foto privécollectie familie Merkus